

**ТЕРГАЧИ АРХЕОЛОГИК ЁДГОРЛИГИ-ИЛМИЙ
ЎРГАНИШЛАРНИ КУТМОҚДА**

Хасанов Бахром Ибрагимович

Наманган Давлат Университети Тарих факултети

70220401 Археология мутахасислиги магистаранти

Telefon: +998912927703

Аннотация: Мақолада бугунги кунда ўрганилиши катта аҳамият касб этиб келаётган Ўзбекистондаги тарихий объектлардан бири, лекин ҳали тадбиқ этиш, амалий ишларни ташкиллаш учун тўлиқ жараёнлар бошланмаган ёдгорлик Тергачи археологик ёдгорлиги ҳақида аҳамиятли археологик экспонатларга, маданий қатламларга эга эканлигини баён этилган.

Калит сўзлар: Ноғоратепа, Тафтук ота, Неъматилла Нурмажидов, “Муғтепа”, “Гўрмирон”, “Ноғоратепа”, “Навжартепа”, “Дукортепа”

Косонсой тумани Наманган вилоятининг кўҳна археологик маконларга бой масканларидан ҳисобланади. Тумандаги қабристонлар бағрида ҳам қанчадан-қанча тарих сир-синоатлари яширин. Бунга мисол тумандаги Ноғоратепа археологик ёдгорлиги ҳудудидаги қадимий қабристон саналган Тафтук ота қабристонидagi янги қабр қазилар чоғида топилган сопол буюмлардир.

Қабристондан топилаётган сопол буюмлар ҳақидаги хабарни эшитгач, Косонсой тарих музейи илмий ходимлари Тергачи қишлоғидаги Тафтук ота қабристонига бориб, ҳолатни суриштиришди. Ҳақиқатан ҳам қабр қовлаш жараёнида қабристон ҳудудининг юқори дўнглик жойидан эски қабрлар ва ичида марҳум билан бирга кўмилган сопол буюмлар чиқаётганлиги айтилди. Бу сопол идишларни бу жойга келган одамлар қизиқиб олиб кетаётганлиги боис музей ходимлари томонидан улар Косонсой туман музейига олиб келинди.

Ўрганишлар ва оғиздан-оғизга ўтиб келаётган маълумотлар, бу маконда яшаб келаётган халқлар тарихи шундай далолат берадики, Тергачи қишлоғидаги Тофтук ота қабристони қадимий манзилгоҳлардан бири. Бу ердаги қабр атрофи ва ичида топилган археологик ашёлар бунинг яна бир ёрқин исботи бўлди. Ўтган асрнинг охирида марҳум Неъматилла Нурмажидов, кейинги йилларда унинг ўғли Қудратиллалар қабристон учун ажратилган жойнинг энг юқори қисми, тепаликда янги қабр қовлаётган пайтларида эски қабрларга дуч келишганлигини айтишганди.

Шуниси эътиборлики, қайси лаҳадни қовлашмасин, у ердан нафис ишланган кўза ва бошқа сополдан ясалган ашёларга дуч келишади. Бу маскандан

шу кунгача топилган буюмлар сони 50 тадан ошади, улардан 36 донаси яхши ҳолатда бизгача етиб келган.

Ер остидан топилган сопол буюмлар орасида асрлар давомида яхши сақланиб келган кўзаларнинг 3 донасида махсус белги қўйилган бўлиб, бир бода кичик япалоқ кўзачада тирноқи чизиқ билан безатилган ва кўза оғзи атрофига доира шаклида гир айлана сурати туширилган.

Топилмалар орасида 3 дона – обдон-сувдон бўлиб 3 таси туяда ва 1 донаси отларда сув ташишга мўлжалланган. Бу обдонларнинг бир томони ясса ишланган бўлиб, уни от билан туяда қулай олиб юришга хизмат қилган. Бу кўзаларнинг бир нечтаси 10-12 литр сув сиғадиган бўлиб, оғзи юқорига қаратилган ва оғиз қисмига торайиб борган. Бу эса сувнинг тошиб чиқиб кетишининг олдини олган ва туяни оҳиста юришига мослашган, туя ўркачига боғлаб қўйиш учун дастаси ҳам бўлган. Отда олиб юришга мўлжалланган бир дона обдон кўза, 1.5 литр сув сиғимига эга ва оғзи жуда кичкина бўлиб, зеро от тез ва жадал юрганда ҳам сув отилиб чиқишига имкон бермаган. Бу қадимий маскандан бу каби обдон кўзаларни топилиши бу макондан савдо қарвонлари ўтганлигини кўрсатади.

Топилмалар ичидаги кичик кўза ичида яна бир дона ўта кичик пардоз кўзача ҳам мавжуд бўлиб, у аёллар пардозида гулоб тайёрлашда фойдаланилган.

Янги қабр учун жой, яъни қабр ўрни қовланаётганда бир дона тўқимачиликда фойдаланадиган асбоб ҳам чиққан. Демакки, ўша даврда ҳам аёллар дидли ва зеҳнли бўлишганлигини, тўқимачилик асбобини топилиши эса ўша пайтда тўқимачилик хунари ҳам ривож топганлигини кўрсатади.

Музейга келтирилган 40га яқин сополдан ясалган турли ҳажмдаги кўза, хум, коса кабилар бўлиб, кўзаларнинг баъзилари сарғиш ва баъзилари қизғиш тусдадир. Бу эса кулоллар томонидан ясалган буюмлар хумдонда пиширилгани ва баъзиларига эса ангоб бўёғида пардоз берилганлигини кўриш мумкин.

Бу барча сопол буюмлар турли ҳажмларда бўлиб, тайёрлаш усули ва ясалишига кўра, ўз даврининг хунари ривожланган, аҳоли томонидан улардан фойдаланиш эҳтиёжлари, кўпроқ уй-рўзғорда фойдаланишга мўлжалланганлигини, шу билан бирга уларнинг маҳоратини ўзида намоён этади. Буюмлар бежирим гўзал ишланган, шакли ҳам мукамал, сопол буюмлар ўша даврда кулолчилик санъат даражасига кўтарилганлигини кўрсатади.

Бир неча кичик кўзалар нафислиги билан ҳам киши диққатини ўзига жалб этади. Уларни ён деворлари жуда юпқа бўлиб, 3-4 мм ташкил этади. Кўзалар енгиллиги ва пишиқлиги билан алоҳида ажралиб туради. Бу буюмлар усталарнинг катта маҳорат эгаси эканлигидан далолат беради.

Сопол идишлар қадимги маданиятимиз тарихини ўрганишда энг асосий манба бўлиб хизмат қилади, шунингдек, предмет ва ҳодисаларнинг вақти, ўрнини, келиб чиқишини ўрганишда танга, чақа пулдан кейин 2-ўринда туради.

Косонсой туманидаги қадимий маконлар “Муғтепа”, “Гўрмирон”, “Ноғоратепа”, “Навжартепа”, “Дукортепа” каби кўҳна археологик ёдгорлик ва қабристонлар археологик тадқиқотлар ўтказилиши ва илмий ўрганилишини кутмоқда.

Фойдаганилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳамиджон Ҳомидий, Адҳамжон Аширов, Мамажон Умаралиев, Косонсой тарихи., 2010.
2. Салимжон Жўрабоев, Косонсой тарихи ва географияси, 2018
3. Акрамов М.А. Косонсойнинг табаррук зиёратгоҳлари, 2020